

aan de indruk dat de Nederlandse politiek saai is: zakelijk en zonder passie, met een bestuurlijke logica die politiek en ideologie op afstand houdt. Die indruk strookt niet met de ervaring sinds de moord op beeldensculptor Pim Fortuyn en al evenmin met de geschiedenis van de twee eeuwen die eraan voorafgaan en waarin bevlogen figuren als Kuyper en Troelstra, de bezetting van de publieke ruimte door de zuilen en hun rituele manifestaties en de revolutionaire provo's en Dolle Mina's vorm hebben gegeven aan de Nederlandse politiek. Die 'saai' indruk is natuurlijk het resultaat van een keuze die focust op de terugkerende praktijken, meestal dan nog de meer onopvallende, en niet op het politieke theater van elke dag. Het laatste stuk over het populisme biedt daarom een mooi contrapunt voor de beruchte regentenmentaliteit waarmee de auteur zijn overzicht van politieke tradities opent.

In deze bundel komt Henk te Velde als geen ander beslagen op het ijs. Zijn vroegere publicaties toonden zijn meesterschap in de materies waarover ook dit boek handelt. Hij overschouwt met gemak twee eeuwen en schildert een breed fresco van het Nederlandse bestel met pertinente beschouwingen over politiek, cultuur en macht. Velen zullen zijn boek met plezier en met vrucht lezen.

E. GERARD, K.U. LEUVEN

Middeleeuwen en Nieuwe geschiedenis

Damen, Mario, Sicking, Louis (eds.), *Bourgondië voorbij. De Nederlanden 1250-1650. Liber alumnorum Wim Blockmans* (Middeleeuwse studies en bronnen 123; Hilversum: Verloren, 2010, 464 blz., ISBN 978 90 8704 166 3).

Dit *liber alumnorum* voor Wim Blockmans handelt over de Nederlanden tussen 1250 en 1650. Maar liefst 26 van diens 35 promovendi tussen 1987 en

2010 hebben hun bijdrage geleverd. De inspiratie van de leermeester is daarbij onmiskenbaar: de verschillende hoofdstukken analyseren vorsten en hoven (deel I), edelen en ambtenaren (deel II), mensen en markten (deel III) en tenslotte ook recht, oorlog en opstand (deel IV). Onvermijdelijk heeft dit soort feestbundels een vrij dispaat karakter: van middeleeuwse marktvorming in Holland en Deventer, over de scheepsramp in Texel op kerstavond 1593 tot Grotius' opvattingen over het primaat van het leven en het recht op zelfbehoud. Vanzelfsprekend kan discussie ontstaan over de toewijzing van de ene of andere bijdrage in één van de vier delen. Deze recensie richt zich daarom voornamelijk op twee andere dwarsverbanden dan diegene die uitgevers Mario Damen en Louis Sicking vooropstelden in hun bondige maar krachtige inleiding.

De dynamiek en de limieten van de Bourgondisch-Habsburgse staatsvorming vormen een eerste rode draad door het boek heen. Daarbij wordt duidelijk dat de Bourgondische hertogen verre van de 'natuurlijke' opvolger waren in Brabant, Henegouwen, Holland en Zeeland, Namen, Luxemburg en Gelre. Privaatrechtelijke beslissingen speelden immers vaak een belangrijke rol bij hun opvolging. Toch moesten in zekere zin ook de onderdanen deze beslissingen legitimeren. Drie bijdragen over het gewoonlijk verwaarloosde Gelre tonen hoe deze laatste voorwaarde daar aanvankelijk ontbrak. Zo vernemen we hoe (weliswaar vergeefse) verzoeningsplannen tussen de elites van Gelre en de Bourgondische hertog mede aan de basis lagen van de stichting van het kartuizerklooster in 's-Hertogenbosch in 1471. Op paradoxale wijze versterkte het particularisme van ridders en stadsbestuurders de interne samenhang van Gelre. Daarom vond integratie in het Habsburgse staatsverband er slechts plaats wanneer deze elites van de voordelen waren overtuigd. Op gelijkaardige wijze wordt begrijpelijk hoe ook de Zuiderzeesteden letterlijk en figuurlijk schipperden tussen Habsburg en de Hanze voor eigen profijt. In het bijzonder voor

het graafschap Holland wordt beargumenteerd dat onderdanen zich blijvend weerbaar opstelden in het staatsvormingsproces. Zo kon de centrale overheid daar aan het begin van de zestiende eeuw buitengewone bedes niet meteen afdwingen door de procedure van gijzeling door de Raad van Holland; integendeel, stadsmagistraten mobiliseerden machts- en rechtsmiddelen om zich hiertegen te beschermen. Tijdens de Nederlandse Opstand toonden de Staten van Holland zich vervolgens solidair in hun verzet (in tegenstelling tot Vlaanderen en Brabant) door voorafgaande samenwerking op financieel en bestuurlijk vlak én door de tijdelijke afwezigheid van een grote stad als Amsterdam in de opstandige statenvergadering.

Elitevorming en sociale distinctie zouden als tweede dwarsverband van dit boek kunnen worden geduid, zoals in de bijdragen over de sociale profilering van de Leidse professoren en de promoties van onbetaalde raadsheren bij de Raad van Holland. Toch is het op zijn minst opmerkelijk dat een negental bijdragen zich op edellieden concentreren. Daarbij wordt de laatmiddeleeuwse adel telkens in de context van het gewest gesitueerd, terwijl voor de Habsburgse periode steeds de bovengewestelijke adel wordt bestudeerd. Voor het veertiende-eeuwse Brabant werd de voordien onderbelichte categorie van baanrotsen geanalyseerd als een sociale groep die evolueerde van militaire leiders met een rijke baanderij naar de houders van de belangrijkste heerlijkheden *tout court*. Voor het laatmiddeleeuwse Holland bleek een grote continuïteit te bestaan tussen de ridderschap, de raad en tweede stand in de standenvergadering van het gewest, maar edellieden traden er wel veel minder op als stedenvertegenwoordigers dan in Vlaanderen. Voor het laatmiddeleeuwse Zeeland werd dan weer bevattelijk hoe de edelen dan wel op hun grond *het schot* betaalden en dus geen vrijstelling van belastingheffing genoten, maar hoe ze als ambachtsheren profiteerden van de heffing (en gedeeltelijke inning) van vorstelijke beden. De bijdrage over de inschakeling van

ridders en hun ruiters in het veertiende-eeuwse krijgsbedrijf behandelt dan wel niet uitsluitend de adelstand, maar biedt een goede aanzet tot vergelijking tussen het veertiende-eeuwse Holland en Brabant. Drie bijdragen benadrukken vervolgens de vaak onderschatte culturele en ceremoniële functie van adellijke hoven en begrafenissen in het Bourgondisch-Habsburgse staatsbestel en de jonge Republiek, zoals bij Maximiliaan van Bourgondië, bij Filips van Kleef en bij de Oranjes. De uiteenzetting over de landvoogdij van Maria van Hongarije verduidelijkt evenwel dat de integratie van de adel in het staatsverband moeizaam bleef verlopen. Tenslotte toont ook het hoofdstuk over de opgang van de Kabeljauwen in het bestuur van het graafschap Holland voor 1400, en hun daaropvolgende neergang, de *longue durée* van factieconflicten onder de elites als belemmering voor de ontplooiende staatsmacht aan.

Het aanwijzen van dwarsverbanden over staats- en elitevorming in de Nederlanden verwaarloosde de hoofdstukken over de culturele en internationale aspecten van de bibliofilie van Filips de Goede en de opkomst van de volkstaal in West-Brabant, net als de bijzondere aandacht voor rechtsgeschiedenis door een inventief methodologisch hoofdstuk over gedrukte sententies in de Nederlanden en één over de zitting van de Hoge Vierschaar in Zeeland in 1454. Misschien is het een gemiste kans dat er geen index van plaats- of persoonsnamen is opgesteld, maar talrijke naamlijsten in bijlage verhelpen dit euvel deels. Ongeacht het heterogene karakter van de bundel, zal ook de specialist waardevolle én nieuwe analyses aantreffen. Tegelijkertijd biedt het boek een uiterst aangenaam om te lezen reeks gevalstudies. Daarmee hebben de *alumni* op de allerbeste manier hun *Doktorvater* gehuldigd.

VIOLET SOEN, K.U.LEUVEN

Kos, Anton, ***Van meenten tot marken. Een onderzoek naar de oorsprong en ontwikkeling van de Gooise marken en de gebruiksrechten op de gemene gronden van de Gooise markegenoten (1280-1568)*** (Dissertatie Leiden 2010, *Middeleeuwse studies en bronnen* 125; Hilversum: Verloren, 2010, 445 blz., ISBN 978 90 8704 180 9).

In de laatste jaren hebben de gemene gronden zich in een grote belangstelling van economen, sociologen en historici kunnen verheugen. Zo ontving Elinor Ostrom in 2009 de Nobelprijs voor de economie voor haar werk over ‘the commons’ en over de vraag hoe het beheer van collectieve goederen door samenwerking en regelgeving op een duurzame wijze ingericht kan worden. Deze aandacht voor het beheer van de gemene gronden, en voor de regels van het spel, sluit ook aan op de opkomst van de New Institutional Economics. Er is een groeiende belangstelling van economen voor eigendomsarrangementen, en de erkenning dat absolute, exclusieve eigendomsrechten in private handen niet automatisch leiden tot paradijselijke situatie van voorspoed, of in elk geval niet de enige ordening van eigendom vormen. Om een beter begrip te krijgen van de werking en het effect van verschillende arrangementen, vormt de geschiedenis de belangrijkste kennisbron, als een soort laboratorium. Vandaar ook de huidige belangstelling voor instituties uit het verleden die zich tot voor kort louter konden verheugen in de aandacht van antiquaren, heemkundigen en een verdwaalde rechtshistoricus.

De gemene gronden van het Gooi bieden een van de betere mogelijkheden in Nederland tot een bijdrage aan dit debat over collectieve goederen. De Gooise marken kennen een lange geschiedenis. Ze zijn gegroeid uit de gebruiksrechten die de Gooise boeren in de volle middeleeuwen hadden op de woeste gronden van Gooiland, en ze werden pas volledig opgeheven in 1971, met de liquidatie van het erfgooierscollectief. Ze besloegen een groot oppervlak, zo’n 7.500 ha aan meenten, heidevelden, venen en bossen, oftewel tweederde

van Gooiland. Bovendien hebben zij veel bronnen nagelaten en zijn ze eerder door (rechts-)historici vrij uitgebreid onderzocht. Een buitenkans dus voor een proefschrift om een volgende stap te zetten. Maar wie een directe bijdrage aan het grote academische debat verwacht, komt enigszins bedrogen uit. De studie van Anton Kos, als proefschrift in Leiden verdedigd, plaatst zich eerder in de rij van heemkundigen, traditionele mediëvisten en rechtshistorici. Hij doet hun werk deels over, en graaft voor een ander deel nog dieper, wat resulteert in een degelijke synthese van de middeleeuwse geschiedenis van de Gooise marken, waarin met name het ontstaan van de gebruiksrechten van de markegenoten, hun organisatie, de conflicten en het voortbestaan van de organisatie centraal staan. De auteur gaat hierbij eerder in debat met de oudere literatuur dan met de wetenschappers van nu, al komt de actuele discussie wel voor op de bladzijden 196-198 en 245-246.

Het boek is met liefde geschreven, zoals te verwachten is van een nazaat van een Huizer erfgooiër. Deze liefde blijkt uit de aandacht voor detail, de betrokkenheid bij gebeurtenissen en personen, maar ook uit de keuze van de prachtige illustraties (waaronder 16 pagina’s in kleur). De auteur heeft veel gelezen en enorm veel bronnenmateriaal over de Gooise marken samengebracht. En uit het weerbarstige materiaal heeft hij een coherente studie opgebouwd. Zo bijvoorbeeld op de bladzijden 68-117, waar hij beargumenteert dat de Gooise marken voortkwamen uit de gebruiksrechten die op de woeste gronden werden uitgeoefend door de Eltense hofhorigen, behorend tot de hof Nardinclant die de abdij Elten hier bezat. Op pagina’s 151-154 onderzoekt hij of de latere inrichting nog sporen van horigheid toont. Interessant is ook de beschouwing over de rechtspositie van weduwen en wezen (144-150). Soms resulteert zijn betoog in een herziening van een oudere visie of interpretatie, al is niet altijd helemaal duidelijk op basis waarvan de